

Руда Т. О.,
магістрант,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – канд. філол. наук, доцент С. М. Глазова

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУРЖИКУ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Художні твори сучасних українських письменників-постмодерністів характеризуються вільною формою висловлення думок, мінімумом обмежень та цензури. Тому нерідко у таких творах зустрічається суржик. Явище суржика викликає суперечливі думки в науковців не лише в художній літературі, а й в українському мовному середовищі. Тому актуальним є питання доцільності використання письменниками подібної лексики.

Метою цієї публікації є окреслення основних функцій суржика в художній літературі, який не засмічує, а збагачує художній твір, підвищує його цінність.

Своє ставлення до явища суржика в українській художній літературі окреслили такі науковці, як Л. Масенко, В. Труб, В. Русанівський, Л. Ставицька, О. Тараненко, І. Брага, Н. Дзюбишина-Мельник, А. Бузько та інші.

Більшість науковців при вивченні суржика як соціокультурного явища здебільшого надають йому категорично негативного значення: «Дивне явище предметного поля сучасної української лінгвістики. З одного боку, ніхто вголос не наважується відкинути саму думку про існування цього феномену, з іншого, – це явище розглядається як рудимент «меншовартості», який краще або забути, або «викорінити», навіть не переймаючись думками про його природу» [2, 91], але ті дослідники, які звертають увагу на його функціональні особливості, надають йому більш об'єктивну оцінку: «Однозначне категорично негативне ставлення до суржика навряд чи коректне, бо сприймається як таке ж ставлення й до його носіїв, тобто практично до всіх сучасних українців» [3, 80].

На нашу думку, в художній літературі використання суржика може бути цілком виправдане, якщо несе в собі певний функціонально-стилістичний потенціал. Адже таким чином він слугує засобом передачі дійсності та створення відповідного емоційного навантаження.

Суржикові лексичні елементи використовуються в постмодерних текстах із різними стилістичними настановами. Вживаючись у діалогах, вони поряд із розмовно-просторічною та соціально маркованою лексикою служать одним із засобів характеристики персонажа. У деяких випадках герої постмодерністських творів послуговуються нелітературною лексикою, зокрема суржиком, лише в окремих комунікативних ситуаціях – наприклад, під час приватної розмови в колі близьких друзів, так би мовити, «у товариських міжсобойчиках» [5, 23].

У сучасній прозі суржик використовується також в авторському мовленні. В одних випадках спостерігаються незначні суржикові вкраплення як елементи мовної гри; в інших – активне входження цих одиниць в авторський текст. Специфічною рисою використання суржика в текстах сучасної української прози

є поєднання в межах одного текстового уривку суржикових елементів з одиницями інших структурно-функціональних різновидів нелітературного мовлення – соціально маркованою та розмовно-просторічною лексикою; це свідчить про зближення різних соціальних різновидів мовлення. Крім цього, суржик поєднується з книжною суспільно-політичною або термінологічною лексикою, що зазвичай підкреслює іронічний характер висловлювання [1, 285].

На прикладі прозових творів українського письменника Андрія Кузьменка (Скрябіна) видно, що найчастіше суржик уживається в прямій мові за певних обставин: коли стикаємося з носієм цього суржику. У творі «Я, Паштет і армія» спостерігаємо великий масив російсько-українського суржику: «Коля, ходім (укр.) вместе, понял (рос.)?» [4, 135], тому що головний герой зіштовхнувся з російськомовним оточенням. В оповіданні «Я, «Победа» і Берлін» міститься переважно польсько-український суржик, а в деяких випадках навіть польсько-російсько-український: «Може (укр.), у тебе (пол.) беда какая (рос.)?» [4, 54], оскільки подорож головного героя пролягає через Польщу.

На відміну від звичайних просторічних слів у прямій мові суржик сам по собі не має значного смислового чи емоційного навантаження. Його головна роль – дослівна передача прямої мови. «Я вже поняв» – говорить головний герой, «Ага, тільки переодінуся» [4, 7] – чуємо від другорядного героя.

У словах автора суржик набуває іншого функціонального значення. Він може слугувати засобом художньої виразності. Так, наприклад, у реченні «Я, затамувавши подих, рахував удари свого серця об внутрішню стінку грудної клітини, ..., щоб не вректи «зделку века» [4, 35] під фразою «делка века» (угода століття) ми розуміємо щось масштабне, що має велике значення. Але в цьому випадку вона подається з саркастичним забарвленням, транслітерована форма передачі фрази підсилює емоційне навантаження, додає принизливого глузливого відтінку.

Також суржик може набувати образності, додаткового сенсу залежно від контексту. У фразі «... треба брати в руки корбу і зайнятися з чувіхою брудним делом» [4, 13] автор образно називає кривий стартер коброю, а процес розкрутки двигуна «брудним делом». Це словосполучення також має глибше смислове навантаження, ніж здається на перший погляд. Те, що заводити машину кривим стартером, справа брудна, і так зрозуміло для досвідченого водія. Але в цьому випадку автор натякає на «інтимний процес», це спостерігається з контексту, адже таке порівняння трапляється неодноразово: «Я вставив корбу в отвір і почав займатися з «Победою» повільним і гнітючим сексом», а слово «делом» надає цьому процесу ще більш принизливого значення. Отже, словосполучення «брудним делом» дозволяє охарактеризувати неприємний для головного героя процес, уникаючи повторних порівнянь зі статевим актом та зберігаючи відповідне емоційне навантаження.

Отже, ми вважаємо, що використання суржику в художній літературі може бути цілком виправдане й позначене певними функційно-стилістичними особливостями. Цей факт має враховуватись при дослідженні явища суржику в цілому, що допоможе об'єктивно оцінити роль суржику як у художній літературі,

так і в соціокультурному середовищі. В подальшому, при дослідженні творчості Скрябіна, плануємо встановити, яких ще функціональних та стилістичних особливостей може набувати суржик.

Література

1. Бузько С. А. Українсько-російський мовний суржик у текстах сучасної української прози (функціонально-стилістичний аспект). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 283–287.

2. Бріцин В. М. Саплін Ю. Ю. Труб В. М. Рецензія. Del Gaudio S. On the Nature of Surzyk: a Double Perspective. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 91–92.

3. Остроушко О. А. Суржик у духовному світі сучасних українців. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: зб. наук. пр. Кривий Ріг*. 2003. С. 79–86.

4. Скрябін К. Повне зібрання творів. Харків: Фоліо, 2019. 444 с.

5. Ставицька Л. О. Блудний суржик: міф, мова, стиль. *Мандрівець*. 2002. № 1. С. 18–27.

Савченко Л. М.,

магістрант,

Бердянський державний педагогічний університет,

науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **С. М. Глазова**

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Прислів'я та приказки – багатий експресивно-виразний пласт мовної системи, який зберігає в собі народні спостереження, уявлення про світ, народ, його спосіб життя, традиції та звичаї. Українські паремії часто виступають реалізаторами категорії заперечення.

Мета – дослідити шляхи реалізації категорії заперечення в українських пареміях сучасної української мови.

За прагматичним спрямуванням, з урахуванням основного функціонального навантаження, можна виділити чотири різновиди паремій: констатувальні, настановчо-регулятивні, характеристично-оцінні та паремії захисної реакції. Ці реалізатори заперечення можуть уміщувати в своїй семантиці декілька настанов одночасно.

Констатувальні паремії, що містять заперечення, є найчисленнішою групою в сучасній українській мові. Вони відображають уявлення народу про закономірності людських стосунків, норми поведінки, неписані правила комунікації: *Двічі весна не бува* («Українські приказки, прислів'я і таке інше», упорядник М. Номис); *Ситий голодному не товариш* («Народ скаже – як